Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Habilitační práce

Aspekty multilingvismu

2023

Marián Sloboda

Obsah

Úvod

Bibliografický seznam zařazených prací

1. Multilingvismus

    Transition to super-diversity in the Czech Republic: its emergence and resistance

2. Menšinový jazyk

    Historicity and citizenship as conditions for national minority rights in Central Europe: old principles in a new migration context

3. Úřední jazyk

    Slovenčina v právnom poriadku Českej republiky (stručný náčrt)

4. Jazyková politika

    Demarcating the space for multilingualism: On the workings of ethnic interests in a 'civic nation'

5. Semikomunikace

    Receptive multilingualism in 'monolingual' media: managing the presence of Slovak on Czech websites

6. Jazykový posun

    Od aspektov bilingválnej komunikácie k jazykovej asimilácii a retencii: prípadová štúdia slovenskej rodiny v Česku

Úvod

Tento habilitační spis je souborem dříve publikovaných prací na téma společenského multilingvismu se zaměřením na česko-slovenský případ. Zde v úvodě se objasňuje zasazení těchto prací do širšího badatelského a společenského kontextu.

Multilingvismus je jev, kterému se v sociolingvistice věnuje rozsáhlá pozornost. Projevuje se to nejen v tom, že vycházejí knižní úvody a referenční příručky cele věnované multilingvismu nebo dokonce jen jeho jednotlivým aspektům. Tato vydavatelská produkce je zčásti motivována jejich oblibou u komerčních vydavatelství. Multilingvismu ovšem dávají mnoho prostoru i odborní editoři v rámci obecnějších příruček sociolingvistiky. Například Wodaková, Johnstonová a Kerswill (2011) mu s jazykovým kontaktem věnují jeden ze šesti oddílů příručky (viz také Mesthrie 2011, Part IV; García a kol. 2017, kap. 8–11 a 26).

Pozornost věnovaná multilingvismu v sociolingvistice je nejen rozsáhlá, ale i dlouhodobá a setrvalá. Průkopnickou byla kniha Uriela Weinreicha (1953) *Languages in Contact*, založená na diplomové a dizertační práci, kterou napsal pod vedením Andrého Martineta, s využitím poznatků z terénního výzkumu v multilingvním Švýcarsku. Kniha je koncipována obecně a synteticky (na rozdíl například od soudobé knižní práce Haugena 1953), byla přeložena do několika jazyků včetně ruštiny a široce – i z ní v zemích Východního bloku – recipována po desítky let (viz i překlad jejího výňatku v slovenské antologii Štefánika 2004). Pod hlavičkou „jazykového kontaktu“ se badatelé dále zaměřují především na výsledky kontaktu ve strukturách a formách jazyka (srov. Winford 2003), zatímco pod hlavičkou výzkumu bilingvismu a později multilingvismu se pozornost věnuje – vedle jazykových schopností jednotlivce (srov. Aronin a Singleton 2012) – spíše sociálním situacím, procesům a komunikaci, i když i tyto aspekty někdy zahrnuje výzkum „jazykového kontaktu“ v širokém pojetí jako u Petera H. Neldeho a jeho následovníků (z tohoto výzkumného proudu viz takto pojatou novější příručku Darquenna a kol. 2019). Ve druhé polovině 20. století se společenský multilingvismus, resp. bilingvismus, dostává do centra pozornosti zejména při výzkumu menšinových komunit zejména v Severní Americe a nato v Austrálii (Rubino 2010).[1] Problematiky se vedle toho přímo dotýkal i americkou vládou a průmyslem podporovaný výzkum jazykového plánování pro tzv. rozvojové státy Afriky a Asie, které se utvořily po rozpadu světového koloniálního systému a které se obvykle vyznačovaly komplikovanou multilingvní situací. Současně byla věnována odborná pozornost multilingvismu, respektive především bilingvismu, jako zvláštnímu fenoménu i v druhém světovém

[1] V Evropě se multilingvismu dostalo významnější badatelské pozornosti až v 90. letech (Rindler-Schjerve a Vetter 2012, s. 52nn.), jistou výjimku představují práce zvl. francouzských sociolingvistů v bývalých koloniích (Heller a McElhinny 2017, s. 225).

centru, Sovětském svazu (viz zvl. Azimov a kol. 1972). Tam se problematika probírala především v souvislosti s poválečnou státní politikou šíření ruského jazyka mezi neruskou populaci a s národnostní problematikou, pociťovanou vedoucími kruhy jako palčivou v 70. letech kvůli rostoucímu podílu turickojazyčné části obyvatelstva SSSR na úkor slovanskojazyčné (Filin 1977, s. 10) (podrobněji v retrospektivě viz Alpatov 2000). Míra odborné pozornosti věnované multilingvismu byla tedy těsně spjata s dobovými problémy a zájmy národního i globálního významu.

Zmíněná pozornost multilingvismu může být na první pohled z globálního hlediska zvláštní s ohledem na počet jazyků na světě (Eberhard a kol. [2023] jich evidují přes sedm tisíc) a na jazykovou diverzitu řady zemí zejména kolem rovníku (ve střední Africe, Indii, jihovýchodní Asii a Polynésii) (tamtéž). Jak upozorňují Lee a Dovchin (2019) v úvodu ke knize o inovativnosti/obyčejnosti multilingvní komunikace, i o regionech s relativně nižší diverzitou jako Evropa různí badatelé poznamenali, že multilingvní komunikační praxe je pro tamní multilingvní obyvatele také obvykle docela obyčejná (tamtéž, s. 2n.). Míra pozornost, která se v odborných kruzích věnuje multilingvismu, více autorů vysvětluje nejen současnými podobami globalizace, ale i posunem ve *vnímání* jazykové reality oproti období jazykovědného strukturalismu v první polovině 20. století. Jak to zformuloval už André Martinet v předmluvě ke zmíněné práci Weinreicha (1953, s. vii):

> There was a time when the progress of research required that each community should be considered linguistically self-contained and homogeneous. Whether this autarcic situation was believed to be a fact or was conceived of as a working hypothesis need not detain us here. It certainly was a useful assumption. By making investigators blind to a large number of actual complexities, it has enabled scholars, from the founding fathers of our science down to the functionalists and structuralists of today, to abstract a number of fundamental problems, to present for them solutions perfectly valid in the frame of the hypothesis, and generally to achieve, perhaps for the first time, some rigor in a research involving man's psychic activity.
>
> Linguists will always have to revert at times to this pragmatic assumption. But we shall now have to stress the fact that a linguistic community is *never* homogeneous and hardly ever self-contained. Dialectologists have pointed to the permeability of linguistic cells, and linguistic changes have been shown to spread like waves through space. But it remains to be emphasized that linguistic diversity begins next door, nay, at home and within one and the same man.

„Slepota" jazykovědců strukturalistů, kterou zmiňuje Martinent, vůči jazykové komplexnosti společnosti byla součástí společenské modernizace a budování národních států, které prioritizovaly a cílily na homogenizaci a monolingvalizaci obyvatelstva (srov. Heller a McElhinny 2017, Neustupný 2006, Wright 2016). Ingrid Gogolinová (2008) mluví o ještě v 90. letech přetrvávajícím monolingvním „habitu" německého školství, tedy – inspirována pojmem habitu Pierra Bourdieu – o v národě hluboce zakořeněném a institucionální praxí udržovaném zvyku považovat jednojazyčnost za normu, a to i v situaci, kdy se už na školách nachází nezanedbatelný podíl dětí s různým jazykovým pozadím. Výzkum pod hlavičkou sociolingvistiky ve druhé polovině 20. století byl pak poháněn motivací – slovy Florese a Lewise (2016, s. 97n.) – „legitimizovat" a mohli bychom říct i rehabilitovat „všechny řečové praktiky", tj. nejen ty spisovné a ty monolingvní, ve společnosti i vědecké obci.

Vývoj česko-slovenských vztahů v Československu i po rozpadu federace byl součástí těchto procesů. Jako odmalička bilingvní člověk, narozený do slovenské rodiny žijící v Čechách a dospívající právě v době řešení česko-slovenských tenzí rozpadem společného státu, jsem měl příležitost pocítit je i jako jednotlivec bezprostředně v běžném životě. Zatímco střídat češtinu a slovenštinu v rámci jedné situace bylo pro mě docela obyčejné, vyvolávalo pozornost okolí, včetně profesionálních lingvistů, s dotazem na mé jednoznačné zařazení do *jedné* ze zavedených etnických kategorií („jsi Čech, nebo Slovák?"). Patrně i proto jsem se této problematice věnoval od studentských let a tento habilitační spis představuje část mého výzkumu této problematiky.

Multilingvismu udělili prostor i editoři široce koncipovaného *Nového encyklopedického slovníku češtiny* (Karlík a kol. 2016), kam jsem přispěl několika obecnými hesly.[2] Šest hesel zařazených do tohoto spisu uvozují vždy vybraný aspekt multilingvismu. Každé heslo pak doprovází studie zaměřená na některé dílčí rysy tohoto aspektu. Výjimkou je **první část**, která je obecným představením fenoménu multilingvismu v hesle, které jsem napsal spolu s Jiřím Nekvapilem. Doprovodná studie k tomuto heslu se pak zaměřuje na rysy multilingvismu upopředěné pojmem superdiverzity. Pojem superdiverzity zavedl v britské sociální antropologii Steven Vertovec (2007) s původně skromným cílem upozornit tvůrce veřejných politik a badatele na změněný charakter vnitřní struktury etnických společenství a migrace v Británii. Pojem však vzápětí dosáhl velké popularity (a interpretací) v různých zemích a v několika společenskovědních disciplínách (srov. Vertovec 2019). V sociolingvistice našel živnou půdu z několika důvodů. Jedním z nich je nespokojenost s termínem „multilingvismus", která je v sociolingvistické obci patrná v posledních dvou desetiletích (podrobněji Pennycook 2016). Termín totiž v sobě nese apriorní předpoklad spoluvýskytu více jazyků, jejichž identita je tedy dopředu známa, zatímco v reálné sociální interakci jazyková identita prvků verbálních projevů samým účastníkům někdy jasná není nebo pro ně ani není relevantní. Řada sociolingvistů se tak přiklání k jiným termínům nebo vytváří nové (viz Pennycook 2016). Užívání termínu „superdiverzita" i jeho poznávací a analytický přínos byl několika autory podroben tvrdé kritice (viz přehled u Grina 2018), i když podle mého názoru ne vždy spravedlivě. Aneta Pavlenko (2019) ovšem opodstatněně poukazuje, že zacházení s termínem začalo nabývat povahy komerčního sloganu. Jak postřehl Billig (2013), jde o obecný trend v posledním vývoji společenskovědního diskurzu v důsledku fragmentarizace vědecké komunity, atmosféry konkurence mezi skupinami, soutěžení o zdroje a snahy upoutat pozornost v kontextu vysoké produkce odborných textů. Koncept superdiverzity ale podle mého názoru jistý přínos má i přes nejasnost své aplikovatelnosti (jde zejména o otázku, kdy se diverzita stává tou umocněnou super-diverzitou). Staví ovšem do popředí některé vlastnosti diverzity v Evropě související s rozpadem bipolárního světa a technologickými inovacemi v dálkové dopravě a komunikaci, jako je vnitřní diverzifikace zavedených kategorií nebo pro sociální interakci závažná míra neprediktabilnosti (ve zde zařazené studii jsem ještě uvažoval o neočekávatelnosti místo neprediktabilnosti, kterou však teď považuji za

[2] Východiskem některých z nich byla hesla v příručce *Mnohojazyčnost v České republice* (Nekvapil, Sloboda a Wagner 2009).

těsněji spjatou s rostoucí diverzifikací). Studie „*Transition to super-diversity in the Czech Republic: its emergence and resistance*“ je tedy pokusem vzít koncept superdiverzity i přes existující kritiku vážně a podívat se jeho perspektivou na celkovou jazykovou situaci v České republice. Tato snaha vyplývala jednak z toho, že studie vznikala pro publikaci o transformaci jazykových situací po rozpadu bývalého Východního bloku (Sloboda, Laihonen a Zabrodskaja 2016). Měla též aktualizovat předchozí popisy jazykové situace v Česku (Nekvapil 2000, Neustupný a Nekvapil 2003, Sloboda 2010) v kontextu hledání teoretických inovací v rámci sociolingvistické komunity pro popis aktuálních změn ve světě (srov. Sloboda 2014).[3] Z hlediska širší relevance studie tematizuje rezistenci (některých složek státu a obyvatelstva) vůči novým projevům diverzity, čemuž v literatuře o superdiverzitě nebylo věnováno mnoho pozornosti.

Druhá část spisu se věnuje jednomu z mocenských aspektů společenského multilingvismu – menšinovým jazykům, tedy jednomu z ústředních témat disciplíny sociolingvistiky od jejího počátku. Encyklopedické heslo „menšinový jazyk“ je doprovázeno prací „*Historicity and citizenship as conditions for national minority rights in Central Europe: old principles in a new migration context*“. Tato práce se v obecné rovině zaměřuje na jeden z nových momentů v mezinárodně zavedené kategorizaci etnických menšin jako tradičních (autochtonních/regionálních/národnostních/starých) menšin a imigrantských/etnických komunit (nových menšin), a to na inkluzi imigrantů do systému právní ochrany a veřejné politiky vybudovaných předtím v rámci moderních států pro tradiční národnostní menšiny a jejich jazyky (viz Medda-Windischer a kol. 2019). Studie vznikla v bezprostřední reakci na oficiální přijetí několika imigrantských skupin mezi tradiční národnostní menšiny České republiky v roce 2014. Postup, jakým se tak stalo, i skutečnost, že jednou z těchto menšin je neevropská skupina Vietnamců, je v mezinárodním srovnání neobvyklým případem prostupnosti mezi oběma kategoriemi menšin.

Třetí část se zabývá dalším hlavním – a k menšinovým jazykům komplementárním – objektem jazykové politiky, a to úřednímu jazyku. Heslo „úřední jazyk“ je následováno analýzou „*Slovenčina v právnom poriadku Českej republiky (stručný náčrt)*“, která se zaměřuje na specifické postavení tohoto menšinového jazyka v Česku. Český právní řád totiž i po rozpadu Československa umožňuje v řadě právních úkonů, a to i v tak důležitých jako správní řízení, užívat v komunikaci s orgány veřejné moci i slovenštinu bez potřeby překladu a tlumočení pro tyto orgány. Jak napovídá podtitul studie „stručný nárys“, jedná se o náhled do problematiky, která je s ohledem na difúzní povahu jazykového práva v Česku komplexnější (srov. Dovalil 2013). Ve vztahu k otázce otevřenosti vůči slovenštině je navíc nejednoznačná, protože – jak zachycuje studie v následující, čtvrté části (tam konkrétně na s. 39n.) –, v Česku dochází i k omezování slovenštiny. Důležité zde je, že zatímco jiné jazyky lze odmítnout s ohledem na jejich nesrozumitelnost, u

[3] Možnou superdiverzifikací v Česku, konkrétně vlivem působení nadnárodních podniků, se pak zabývali Nekvapil a Sherman (2018).

slovenštiny k tomu musí být u Čechů jiné důvody. Proto analýza vymezování uplatnění slovenštiny v Česku hodně vypoví o ideologickém klimatu ve společnosti.[4]

Čtvrtá část se s ohledem na větší komplexnost problematiky menšinových a úředních jazyků věnuje obecněji jazykové politice, pomocí níž se mocenské vztahy mezi jazyky řeší. Jazyková politika, dříve obvykle pod názvem „jazykové plánování", je také tradičně jednou z hlavních oblastí sociolingvistického výzkumu. Encyklopedické heslo „jazyková politika", uvozující tuto část, je doprovázeno studií, která se však nezaměřuje na *explicitní* politiku státu aj. organizací vůči jazykům (na tuto formu jazykové politiky se zaměřuje rozsáhlá literatura). Cílem studie je naopak poukázat na méně zjevnou a méně zkoumanou praxi sociálních aktérů vymezovat užití jazyků postupy, které stojí mimo oficiální veřejnou politiku nebo někdy v rozporu k ní. Studie tuto praxi zachycuje v různých situacích společenského života v Česku pozorovanou v poslední době. Zacházení se slovenštinou zmíněné v předchozí části o úředním jazyce je součástí těchto aktivit, za nimiž stojí širší společenské a ekonomické zájmy a představy, které se neomezují jen na česko-slovenské vztahy. Studie „*Demarcating the space for multilingualism: on the workings of ethnic interests in a 'civic nation'*" se zabývá těmito souvislostmi. Vznikla pro mezinárodní kolektivní monografii o multilingvismu ve veřejném prostoru ve spíše fyzickém smyslu. Odtud plyne i její pozornost vůči vymezování, delimitaci prostředí a situací, v nichž lze užít (jen) určité jazyky, a vůči této praxi jako obecnějšímu fenoménu. Na českém materiálu se proto zabývá i obecnými otázkami teoretickými a metodologickými. Nověji se k tématu zájmů a moci z takovéto mikrosociální perspektivy vyjádřili autoři sborníku Nekuly a kol. (2022).

Pátá část se věnuje česko-slovenskému typu bilingvní komunikace, tj. takové komunikaci, při níž se účastníci, kteří jsou mluvčí různých jazyků, vyjadřují každý svým jazykem. V návaznosti na klasickou práci Einara Haugena (1966) se tato komunikace i u nás nazývá „semikomunikací" a tak je nazváno i encyklopedické heslo uvozující tuto část spisu. Uplatnění semikomunikace nezáleží jen na vzájemné podobnosti zúčastněných jazyků, ale i na vzájemných postojích účastníků komunikace (srov. už Haugen 1966, s. 290–293, v přehledu Gooskens 2019). Doprovodná studie „*Receptive multilingualism in 'monolingual' media: managing the presence of Slovak on Czech websites*" však ukazuje, že to, zda sociální aktéři semikomunikaci uplatní, je nejen věcí mezijazykové podobnosti a jejich postojů, ale i věcí spontánního vyjednávání, „domlouvání" akceptace takového způsobu komunikace mezi aktéry, zejména když se ve svých postojích rozcházejí. Studie, kterou jsme o tomto obecnějším jevu napsali spolu s Mirou Nábělkovou, zachycuje, jak se takové vyjednávání odehrávalo ve druhé dekádě po rozpadu Československa na webových stránkách internetové domény .cz.[5] V rámci tohoto spisu tedy tato studie rozpracovává téma předchozí části o mimoprávním vymezování užití jazyků ve veřejné komunikaci.

---

[4] Zpracování této problematiky je proto cílem rozsáhlejší studie, kterou připravuji na téma právní i mimoprávní regulace užívání slovenštiny v Česku.

[5] Koncepce (v pojmech teorie jazykového managementu) a textace studie, doplnění a kvantifikace materiálu byla provedena mnou; Mira Nábělková poskytla starší materiál a přispěla k tříbení textu. Materiálovým východiskem byly dvě podkapitoly její monografie (Nábělková 2008, s. 129–155).

Tématem **poslední, šesté části** je „jazykový posun“ (language shift) čili přechod určitého společenství lidí od obvyklého užívání jednoho jazyka k obvyklému užívání jazyka jiného. Takový posun může být výsledkem zmíněných delimitačních praktik sociálních aktérů, jak je probírána v předchozích částech věnujících se veřejné komunikaci. Doprovodná studie „*Od aspektov bilingválnej komunikácie k jazykovej asimilácii a retencii: prípadová štúdia slovenskej rodiny v Česku*“ analyzuje komunikaci privátního charakteru – v rodině, v níž má vymezování užití menšinové slovenštiny poněkud jiné podoby, i když exogenní norma zvolit pro komunikaci majoritní jazyk společnosti byla prosazována i v tomto typu komunikace (viz tam s. 348–349). Vznik tohoto článku byl ovšem motivován jinak – vznikl v reakci na popisování volby jazyka (language choice) v komunikaci jako závislého na obecnější konstelaci prostředí, adresáta a tématu, jak se o tom bylo možné dočíst v tehdejší slovenské sociolingvistice. Detailní analýzou, inspirovanou výzkumem bilingvní řeči pomocí tzv. konverzační analýzy (Auer 1988, Li 2002), jsem chtěl primárně prokázat, že střídání jazyků v rozhovoru může mít i povahu jemnějšího, situačně endogenního zacházení sociálních aktérů s jazyky, tj. i jen za účelem toho, aby provedli běžné sociální úkony (např. pochvalu) v průběhu komunikační události. K otázce, jak lze identifikovat náznaky dlouhodobějšího procesu jazykového posunu v konkrétní situované sociální interakci, dospívá článek až v posledních pasážích. Naráží tak na tradiční sociologickou debatu o vztahu mikro- a makrosociálního ve smyslu aktérství a struktury (zde interakční vs. strukturální změně ve volbě jazyka komunikace). Otázku se snaží řešit pomocí konceptu sociálních sítí (v sociologickém smyslu) a dlouhodobého pozorování mluvčích. Jazykovému posunu z mikrosociální perspektivy jsem se později věnoval na bělorusko-ruském materiálu jako typu chování vůči jazyku neboli jazykovému managementu (Sloboda 2009); z perspektivy konverzační analýzy téma nezávisle řešil Joseph Gafaranga (2011) a nověji se k němu obsáhleji vyjádřila zas v návaznosti na jazykově managementový přístup Trang Nguyenová (2022).

Sem vybranými aspekty multilingvismu se zabývá více mých studií a na jiném jazykovém materiálu, zvl. bělorusko-ruském (Sloboda 2011). Do následujících částí spisu jsem však vybral ty, které pracují s česko-slovenskými daty. Věřím, že z nich vyplývá, že právě česko-slovenský bilingvismus je i obecněji zajímavým fenoménem, který stojí za to zkoumat nadále. Jeho výzkum má na Univerzitě Karlově tradici. Podle Nábělkové (2011) průkopnickou a z hlediska vývojového srovnání aktuální je meziválečná práce bývalého studenta univerzity a člena Pražského lingvistického kroužku Ľudovíta Nováka (1935). Na Univerzitě Karlově problematiku dále mapovala a také teoreticky rozvíjela především Viera Budovičová (viz zvl. 1974, 1984, 1987, 1988, 1989). V „porozpadovém“ období na ni navázala Mira Nábělková, např. ve svém knižním souboru studií (Nábělková 2008) a řadě následujících prací, včetně obsáhlého hesla v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (Nábělková 2016). Studie v tomto habilitačním spise navazují na tuto tradici, přičemž propojují problematiku česko-slovenského bilingvismu s mezinárodním kontextem, jak prací s teoretickými koncepty sdílenými v mezinárodní vědecké komunitě, tak vnímáním česko-slovenského bilingvismu v širším kontextu evropského nacionalismu a modernizace.

Studie jsou zde přetištěny v sazbě a úpravě, ve které vyšly, protože u některých z nich jde o poslední verze, které nevlastním v editovatelné podobě, která by umožnila jednotnou úpravu pro účely habilitačního spisu. Obrázky, u nichž v elektronických publikacích nebo skenech došlo k výraznějšímu zhoršení kvality, byly vyměněny za původní. Encyklopedická hesla, která uvozují jednotlivé části, jsou překopírována z webové verze *Nového encyklopedického slovníku češtiny* (https://www.czechency.org) a typograficky mírně upravena.

Literatura

Alpatov, V. M. [Алпатов, В. М.] (2000). *150 языков и политика 1917–2000: социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства*. Москва: КРАФТ+, Институт востоковедения РАН.

Aronin, L. & Singleton, D. (2012). *Multilingualism*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Auer, P. (1988). A conversation analytic approach to code-switching and transfer. In M. Heller (Ed.), *Codeswitching: Anthropological and Sociolinguistic Perspectives* (pp. 187–214). Berlin: Mouton de Gruyter.

Azimov, P. A., a kol. [Азимов, П. А., Дешериев, Ю. Д. & Филин, Ф. П.] (Eds) (1972). *Проблемы двуязычия и многоязычия*. Москва: Наука.

Billig, M. (2013). *Learn to Write Badly: How to Succeed in the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.

Budovičová, V. (1974). Spisovné jazyky v kontakte (sociolingvistický pohľad na dnešný vzťah slovenčiny a češtiny). *Slovo a slovesnost*, 35(3), 171–181.

Budovičová, V. (1984). Dvojjazyková komunikácia v slovenčine a češtine. In J. Mistrík (Ed.), *Studia Academica Slovaca*, 13 (pp. 115–128). Bratislava: Alfa.

Budovičová, V. (1987). Semikomunikácia ako lingvistický problém. In J. Mistrík (Ed.), *Studia Academica Slovaca*, 16 (pp. 49–66). Bratislava: Alfa.

Budovičová, V. (1988). Semikomunikácia ako faktor medzijazykovej dynamiky. In R. Brabcová & F. Štícha (Eds), *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe* (pp. 45–54). Praha: Univerzita Karlova.

Budovičová, V. (1989). Dynamika vývinu česko-slovenských jazykových vzťahov v socialistickom období. In V. Budovičová (Ed.), *Slavica Pragensia*, 30 (pp. 17–42). Praha: Univerzita Karlova.

Darquennes, J., Salmons, J., & Vandenbussche, W. (Eds) (2019). *Language Contact: An International Handbook*. Sv. 1. Berlin: De Gruyter Mouton.

Dovalil, V. (2013). Jazykové právo – konceptuální perspektivy a metodologie jeho zkoumání. In H. Gladkova & K. Vačkova (Eds), *Jazykové právo a slovanské jazyky* (pp. 13–30). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Eberhard, D. M., Simons, G. F. & Fennig, C. D. (Eds) (2023). *Ethnologue: Languages of the World*. 26. vyd. Dallas: SIL International. Dostupné online na: http://www.ethnologue.com.

Filin, F. P. [Филин, Ф. П.] (1977). Русский язык в советских национальных республиках. In Филин, Ф. П. a kol. (Eds), *Русский язык как средство межнационального общения* (pp. 5–14). Москва: Наука.

Flores, N. & Lewis, M. (2016). From truncated to sociopolitical emergence: a critique of super-diversity in sociolinguistics. *International Journal of the Sociology of Language*, 241: 97–124.

Gafaranga, J. (2011). Transition space medium repair: language shift talked into being. *Journal of Pragmatics*, 43, 118–135.

García, O., Flores, N. & Spotti, M. (Eds) (2017). *The Oxford Handbook of Language and Society*. Oxford: Oxford University Press.

Gogolin, I. (2008). *Der monolinguale Habitus der multilingualen Schule*. 2. vyd. Münster: Waxmann (1. vyd. vyšlo v r. 1994).

Gooskens, C. (2019). Receptive multilingualism. In S. Montanari & S. Quay (Eds), *Multidisciplinary Perspectives on Multilingualism: The Fundamentals* (pp. 149–174). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.

Grin, F. (2018). On some fashionable terms in multilingualism research: critical assessment and implications of language policy. In P. A. Kraus & F. Grin (Eds), *The Politics of Multilingualism: Europeanisation, Globalisation and Linguistic Governance* (pp. 247–274). Amsterdam: John Benjamins.

Haugen, E. (1953). *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*. 2 sv. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Haugen, E. (1966). Semicommunication: the language gap in Scandinavia. *Sociological Inquiry*, 36(2), 280–297.

Heller, M. & McElhinny, B. (2017). *Language, Captalism, Colonialism: Toward a Critical History*. Toronto: University of Toronto Press.

Karlík, P., Nekula, M. & Pleskalová, J. (Eds) (2016). *Nový encyklopedický slovník češtiny A–M, N–Ž* (2 svazky). Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Dostupné online na: www.czechency.org.

Lee, J. W. & Dovchin, S. (2019). Introduction: Negotiating innovation and ordinariness. In J. W. Lee & S. Dovchin (Eds), *Translinguistics: Negotiating Innovation and Ordinariness* (pp. 1–5). London, New York: Routledge.

Li W. (2002). ‘What do you want me to say?’ On the Conversation Analysis approach to bilingual interaction. *Language in Society*, 31(2), 159–180.

Medda-Windischer, R., Boulter, C. & Malloy, T. H. (Eds) (2019). *Extending Protection to Migrant Populations in Europe: Old and New Minorities*. London: Routledge.

Mesthrie, R. (Ed.) (2011). *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nábělková, M. (2008). *Slovenčina a čeština v kontakte: pokračovanie príbehu*. Bratislava, Praha: Veda, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Nábělková, M. (2011). Jazykovedné glosy k československej otázke Ľudovíta Nováka v dobovom kontexte a súčasnosť česko-slovenských vzťahov. In S. Ondrejovič (Ed.), *Ľudovít Novák: Tvorca modernej slovenskej jazykovedy a zakladateľ SAVU* (pp. 60–76). Bratislava: Veda.

Nábělková, M. (2016). Česko-slovenský jazykový kontakt. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (Eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny A–M* (pp. 223–236). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Nekula, M., Sherman, T. & Zawiszová, H. (Eds) (2022). *Interests and Power in Language Management*. Berlin: Peter Lang.

Nekvapil, J. (2000). Language management in a changing society: sociolinguistic remarks from the Czech Republic. In B. Panzer (Ed.), *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende* (pp. 165–177). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Nekvapil, J. & Sherman, T. (2018). Managing superdiversity in multinational companies. In A. Creese & A. Blackledge (Eds), *The Routledge Handbook of Language and Superdiversity* (pp. 329–344). Oxford: Taylor & Francis.

Nekvapil, J., Sloboda, M. & Wagner, P. (2009). *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace – Multilingualism in the Czech Republic: Basic Information*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Neustupný, J. V. (2006). Sociolinguistic aspects of social modernization. In U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier & P. Trudgill (Eds), *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society, Volume 3 – Soziolinguistik: Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft, 3. Teilband* (pp. 2209–2224). Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Neustupný, J. V. & Nekvapil, J. (2003). Language management in the Czech Republic. *Current Issues in Language Planning*, 4(3–4), 181–366.

Nguyen T. T. T. (2022). *Individual Language Policy: Bilingual Youth in Vietnam*. Bristol, Jackson: Multilingual Matters.

Novák, Ľ. (1935). *Jazykovedné glosy k československej otázke*. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská.

Pavlenko, A. (2019). Superdiversity and why it isn't: reflections on terminological innovation and academic branding. In B. Schmenk, S. Breidbach & L. Küster (Eds), *Sloganization in Language Education Discourse: Conceptual Thinking in the Age of*

Academic Marketization (pp. 142–168). Bristol, Blue Ridge Summit: Multilingual Matters.

Pennycook, A. (2016). Mobile times, mobile terms: the trans-super-poly-metro movement. In N. Coupland (Ed.), *Sociolinguistics: Theoretical Debates* (pp. 201–216). Cambridge: Cambridge University Press.

Rindler-Schjerve, R. & Vetter, E. (2012). *European Multilingualism: Current Perspectives and Challenges*. Bristol: Multilingual Matters.

Rubino, S. (2010). Multilingualism in Australia: reflections on current and future research trends. *Australian Review of Applied Linguistics*, 33(2): 17.1–17.21.

Sloboda, M. (2009). A language management approach to language maintenance and shift: a study from post-Soviet Belarus. In J. Nekvapil & T. Sherman (Eds), *Language Management in Contact Situations: Perspectives from Three Continents* (pp. 15–47). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Sloboda, M. (2010). Menej používané jazyky v Česku: problémy rozvoja v jazykovo „homogénnom" národnom štáte. In A. M. Papp (Ed.), *Kevésbé használt nyelvek helyzete a Visegrádi Négyek országaiban / The Situation of the Lesser Used Languages in Visegrád Four Countries* (pp. 38–55). Budapest: Országos Idegennyelvű Könyvtár.

Sloboda, M. (2011). *Management bilingvismu v situaci jazykového posunu: diskurzy, problémy a krajina Běloruska*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova.

Sloboda, M. (2014). Konference o jazyku a superdiverzitě. *Slovo a slovesnost*, 75(3), 230–237.

Sloboda, M., Laihonen, P. & Zabrodskaja, A. (Eds) (2016). *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Štefánik, J. (Ed.) (2004). *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: Academic Electronic Press.

Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30(6), 1024–1054.

Vertovec, S. (2019). Talking around super-diversity. *Ethnic and Racial Studies*, 42(1): 125–139.

Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York. (Zde použit 6. dotisk z r. 1968.)

Winford, D. (2003). *An Introduction to Contact Linguistics*. Malden, MA: Blackwell.

Wodak, R., Johnstone, B. & Kerswill, P. (Eds) (2011). *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. London: SAGE.

Wright, S. (2016). *Language Policy and Language Planning: From Nationalism to Globalisation*. 2. vyd. New York: Palgrave Macmillan.

Bibliografický seznam zařazených prací

V pořadí, v jakém jsou do spisu zařazeny:

1a) Nekvapil, J. & Sloboda, M. (2016, online 2017). Multilingvismus. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (Eds), *Nový encyklopedický slovník češtiny A–M*. (Sv. 1.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

1b) Sloboda M. (2016). Transition to super-diversity in the Czech Republic: its emergence and resistance. In M. Sloboda, P. Laihonen & A. Zabrodskaja (Eds), *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change* (pp. 141–183). Frankfurt am Main: Peter Lang.

2a) Sloboda, M. (2016, online 2017). Menšinový jazyk. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (Eds), *Nový encyklopedický slovník češtiny A–M*. (Sv. 1.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

2b) Sloboda M. (2016). Historicity and citizenship as conditions for national minority rights in Central Europe: old principles in a new migration context. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42(11): 1808–1824.

3a) Sloboda, M. (2016, online 2017). Úřední jazyk. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (Eds), *Nový encyklopedický slovník češtiny N–Ž*. (Sv. 2.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

3b) Sloboda, M. (2013). Slovenčina v právnom poriadku Českej republiky (stručný náčrt). In A. Uhrinová (Ed.), *Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí* (pp. 84–92). Békešská Čaba: Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku.

4a) Sloboda, M. (2016, online 2017). Jazyková politika. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (Eds), *Nový encyklopedický slovník češtiny A–M*. (Sv. 1.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

4b) Sloboda, M. (2021). Demarcating the space for multilingualism: On the workings of ethnic interests in a 'civic nation'. In R. Blackwood & D. A. Dunlevy (Eds), *Multilingualism in Public Spaces: Empowering and Transforming Communities* (pp. 31–58). Bloomsbury.

5a) Sloboda, M. (2016, online 2017). Semikomunikace. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (Eds), *Nový encyklopedický slovník češtiny N–Ž*. (Sv. 2.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

5b) Sloboda, M. & Nábělková, M. (2013). Receptive multilingualism in 'monolingual' media: managing the presence of Slovak on Czech websites. *International Journal of Multilingualism* 10(2): 196–213.

6a) Sloboda, M. (2016, online 2017). Jazykový posun. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (Eds), *Nový encyklopedický slovník češtiny A–M*. (Sv. 1.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

6b) Sloboda, M. (2005). Od aspektov bilingválnej komunikácie k jazykovej asimilácii a retencii: prípadová štúdia slovenskej rodiny v Česku. *Slovenská reč* 70(6): 338–354.